

„Az elrettentés művészetének lényege, hogy az ellenségben elültessük a félelmet, [...] hogy ne támadjon meg minket.”
 „Természetesen a végítéletég lényege elvész, ha titokban tartják!
 Miért nem mondták el a világnak?”
 Dr. Strangelove¹

Várdai Mihail Istvanovics[✧]

Posztmodern elrettentés

DOI 10.17047/HADTUD.2022.32.3.80

A hidegháború lezárását követően, a nagyhatalmak nukleáris szembenállása, a különböző leszerelési, fegyverzet-ellenőrzési és foganatosított bizalom- és biztonságerősítő intézkedései következtében mérséklődött. Ez az eseménysor egybeesik azzal az ugrás-szerű technikai fejlődéssel, aminek köszönhetően olyan új fegyverrendszerek jelentek meg, amelyek bizonyos jellegű bevetésének következtében akár úgynevezett lefejező csapást is lehet mérni. Ez a technikai fejlődés a 21. században felgyorsult, és korábban elképzelhetetlen fegyverrendszerek jelentek meg. Az elrettentés ennek a technikai fejlődésnek következtében átalakulóban van, viszont az alapelvek ennek ellenére nem változtak. A nukleáris fegyverek elrettentési potenciálja továbbra is jelentős, viszont a forradalmi technológiák elérhetősége következtében bizonyos új fegyverrendszerek proliferációja a nemzetközi biztonsági környezetre jelentős hatásokkal bírhat. A forradalmi technológiák rendelkezésre állnak mind az állami, mind a nem állami szereplők részére és ezek katonai célú alkalmazása következtében új szereplők jelentek meg.

KULCSSZAVAK: nemzetközi biztonság, elrettentés, forradalmi technológiák, új fegyverrendszerek, proliferáció

Postmodern Deterrence

Since the end of the Cold War, the nuclear rivalry of the great powers has diminished as a result of various disarmament, arms control, and confidence- and security-building measures taken. This series of events coincides with the major technical development that has led to the emergence of new weapon systems that, as a result of some type of deployment, can even deliver so-called decapitating strikes. This technical development has accelerated in the 21st century and previously unimaginable weapon systems have emerged. Deterrence is changing as a result of this technical development, but the basic principles have not changed. The deterrent potential of nuclear weapons remains significant, but the proliferation of certain new weapon systems, due to the availability of disruptive technologies, can have significant effects on the international security environment. Revolutionary technologies are available to both state and non-state actors, and because of their military application, new actors have appeared.

KEYWORDS: international security, deterrence, disruptive technologies, new weapon systems, proliferation

✧ MHP HDMCSF FEF főtiszt, NKE HHK HDI doktorandusz – HDF Command Operations Directorate, Arms Control Branch, (AC) senior officer; mihail.vardai@hm.gov.hu; ORCID: 0000-0001-8070-2552

¹ Kubrick 1964.

Bevezetés

Az elrettentés a nemzetközi biztonsági tanulmányok területén a politikai realizmus egyik jelensége, amikor is az államok az erőt, mint végső kényszerítő eszköz alkalmazását a nemzetközi kapcsolatok területén, mint lehetőséget tartanak fenn.²

Az elrettentéssel, mint fogalommal, a nem katonai és biztonságelméleti területen, elsősorban lélektan, azon belül is a kriminálpszichológia foglalkozik. Ezen a területen a jogi és a rendvédelmi területek kapcsolódnak össze, hogy a társadalom védelme érdekében az ismételt bűnelkövetés ne valósuljon meg.³

Az elrettentéssel kapcsolatos hozzáférhető szakirodalom elsősorban az Amerikai Egyesült Államokban (USA) végzett kutatások eredményei. Ezekből célszerű kiemelni Herman Kahn, Bernard Brodie munkáit, akik jelentős mértékben meghatározták az elrettentés alkalmazásának koncepcióit.

Az elrettentést a magyar hadtudományi szakirodalomban az 1995. évi Hadtudományi Lexikonban megfogalmazottak szerint a következő módon lehet definiálni. *Az elrettentés:* „A nemzetközi erőszak-alkalmazás megelőzésének, a már folyó harc-cselekmények eszkalációja megakadályozásának egyik mód. Kísérlet a lehetséges ellenfél meghatározott cselekvési formáktól való eltérítésére olyan kockázatok jelzésével, amelyek aránytalanul nagyok lehetnek az elérni remélt nyereséghez képest. Akarati ráhatás a potenciális agresszorra abban az irányban, hogy mondjon le az erőszak alkalmazásáról és keressen politikai megoldást.”⁴

Az elrettentés lényege, ahogy a *Dr. Strangelove, avagy rájöttem, hogy nem kell félni a bombától, meg is lehet szeretni*⁵ című filmben is szerepel, az egyik fél számára ne érje meg megtámadni a másik felet. Ez a megközelítés tisztán közgazdasági jellegű megközelítés, aminek Thomas C. Schelling,⁶ a játékelméleti megközelítésen keresztül bemutatja. Ez a következő viszonytal íráshoz vezet:

$$\text{Ellenfél költsége} > \text{Ellenfél várható haszna}^7$$

A lényeg az, hogy az elrettentő fél, annak érdekében, hogy a saját területét egy lehetséges támadástól megóvja olyan támadó és védelmi képességeket fejleszt, aminek köszönhetően egy lehetséges összecsapás esetén a potenciális ellenség olyan mértékben szenvedjen veszteséget mind anyagi, mind élőerő tekintetében, aminek következtében teljes körű vereséget szenved. A következő képlet alapján le lehet írni az elrettentés várható költségét, illetve hasznát:

$$\text{Det} = \text{Cap} \times \text{Cre}$$

2 Gartzke, Lindsay 2019.

3 Wright 2010.

4 Szabó 1995, 287.

5 Kubrick 1964. A film érdekessége, hogy igaz, hogy szatíra, de az alap gondolat valós. Dr. Strangelove karakterét Herman Kahn és Neumann Jánosról mintázta az alkotó. A filmben több utalás is van a RAND Corporationra is (a szerző megjegyzése).

6 Schelling 1980.

7 Glaser 1990, 20.

Ebben a képletben az elrettentés (Det) a képességek (Cap) és a hitelesség (Cre) szorzata. Az elrettentés során el kell hitetni az ellenféllel, hogy az esetleges összecsapás következtében szenvedni fog a vélt veszteségeket. A hitelesség alapvetően nulla (0) és egy (1) közötti értéket vehet fel. Itt elsősorban az adott aktor stratégiai kommunikációs (*Strategic Communication, STRATCOM*) képességei játszanak szerepet, azaz el kell hitetni a potenciális ellenféllel a képesség meglétét. A mai világban, a globalizáció következtében, ezt a „képet” úgy kell bemutatni, hogy nehezen lehessen megcáfolni, így közelítve az egyes értékhez. Hozzájárul a hitelesség növeléséhez, ha a felek lehetővé teszik az információ megosztásán kívül a helyszíni tevékenységet. A bizalom- és biztonságerősítő intézkedések és a fegyverzet-ellenőrzés nagyban hozzá tud járulni a hitelesség növeléséhez. Ezért van az, hogy a képesség elemeket nagy nyilvánosság számára bemutatják, vagy bejelentik a meglétét, valamint bilaterális vagy multilaterális alapú megállapodások lépnek életbe, amelyek valamilyen módon korlátozzák ezen a fegyverek darabszámát, alkalmazását, illetve különböző nemzetközi mechanizmusok útján is biztosíthatják maguknak az elrettentés hitelességét.⁸

Egy hipotetikus példával szemléltetve az elrettentés elemeit. Magyarországon (fik-tív állam) bejelenti, hogy a szomszédos államokat (négy állam: Tatránia; Adriatikana; Alpiniana; Karpátiana) egyidejűleg képes legyőzni. Ennek érdekében, olyan haditechnikai fejlesztési programot futtat, aminek elemei között precíziós, nagy hatótávolságú csapásmérő fegyverrendszereket állít rendszerbe (Cap). A hitelességet (Cre) az állam nagy nyilvánosság előtt végrehajtott tesztekkel demonstrálja, valamint több alkalommal hadgyakorlatokon kiképzési céllal, korlátozottan (a fegyverrendszer rendkívül drága) alkalmazza. Az elrettentés hitelessége közelít az 1-hez, de nem éri el. Az elrettentést „le tudja nullázni” egy triviális esemény. Ennél a példánál maradva, Magyarországon egyik szomszédja (Tatránia – fik-tív állam) olyan információkkal rendelkezik, hogy a kifejlesztett és demonstrált csapásmérő fegyverrendszer valós képességei nem alkalmasak a deklarált célok elérésére, illetve a gyakorlatokon imitációval demonstrálták ezeket a képességeket. Ebben az esetben Tatránia vonatkozásában Magyarországon részéről a hitelesség egyenlő a nullával, és ezzel a két állam relációjában az elrettentés kudarcos, de többi állam esetén az elrettentés még fennállhat.

Az 1. ábrán egy moszkvai díszszemlén „bemutatott” interkontinentális ballisztikus rakéta (*Intercontinental Ballistic Missile, ICBM*) látható, a GR-1. Tervezetten ezt az ICBM-t úgynevezett orbitális rakétaként kívánták alkalmazni. Ez azt jelenti, hogy a robbanófejet nem az északi sarkvidék feletti röppályán kívánták célba juttatni, hanem a déli sarkvidék feletti röppályán. Ennek az értelme abban rejlett, hogy az amerikai észlelő és riasztó rendszerek északi irányba tájoltak, így meglepetésszerű csapást tudnak mérni.⁹ Ezt a rakétát, csak egy alkalommal mutatták be, teszteléssel kapcsolatosan nem áll rendelkezésre megbízható adat, de nagy valószínűséggel nem hajtották végre. Sőt, az R-36 ICBM előnyt élvezett a fejlesztésben, és már 1964-ben leállították a GR-1 fejlesztését.¹⁰ Ez eset jól példázza azt a folyamatot, amikor is pusztán a vélt képesség nem alátámasztott, de így is biztosíthatja az elrettentést.

8 Goldblat 2002, 70–71.

9 Gyűrösi 2012.

10 Federation of American Scientists (é. n.).

1. ábra.

GR-1¹¹ rakéta moszkvai díszszemlén 1965-ben

[Forrás: Federation of American Scientists. (é. n.)]

A képességek alapvetően a következő elemekből állnak össze:

- támadó képességek,
- védelmi képességek,
- helyreállítás (reziliencia),
- vezetés-irányítás.

A támadó, a védelmi képességeknek, az állam rezilienciája, valamint a vezetési és irányítási rendszerek fejlesztése, fenntartása során fenn kell tartaniuk az egyensúlyt annak érdekében, hogy a potenciális csapásmérő/védekező képesség feltételezett megléte elrettentse a potenciális ellenfel(eket) a katonai erő alkalmazásától. Ennek a kialakított egyensúlynak nem szabad eltérnie, mert akkor hitelesség veszélybe kerülhet, ami az elrettentés kudarcához vezethet.

Az elrettentésről és annak korszakairól

Az elrettentés katonai értelemben egyidős az emberiséggel. Az intraspecifikus agresszió következményeként a különböző támadó és védelmi eszközök fejlesztése, bemutatása sok esetben elsősorban pszichológiai hatás alkalmazásával próbálta elérni az ellenség megfélemlítését és legyőzését. A Bibliában, azon belül az Ószövetségben is pontosan szerepel az elrettentés leírása, valamint annak kudarca is.

„4. És kijöve a Filiszteusok táborából egy bajnok férfiú, a kit Góliáthnak hívtak, Gáth városából való, kinek magassága hat sing¹² és egy arasz¹³ vala.

11 GR-1: Глобальная ракета-1, globális rakéta (a szerző megjegyzése).

12 Babits 1988, alapján: 1 sing = kb. 44,5 cm (a szerző megjegyzése).

13 Babits 1988, alapján: 1 arasz = kb. 22,2 cm (a szerző megjegyzése).

5. Fején rézsisak vala és pikkelyes páncélba volt öltözve; a páncél súlya pedig ötezer rézsiklusnyi¹⁴ vala.
6. Lábán réz lábpáncél és vállain rézpaizs volt.
7. És dárdájának nyele olyan volt, mint a takácsok zugolyfája, dárdájának hegye pedig hatszáz siklusnyi vasból volt; és előtte megy vala, ki a paizst hordozza vala.
8. És megállván, kiálta Izráel csatarendjeinek, és monda nékik: Miért jöttetek ki, hogy harczra készüljete? Avagy nem Filiszteus vagyok-é én és ti Saul szolgálái? Válaszokat azért magatok közül egy embert, és jöjjön le hozzám.
9. Ha azután meg bír velem vívni és engem legyőz: akkor mi a ti szolgálitok leszünk; ha pedig én győzőm le őt és megölöm: akkor ti legyetek a mi szolgálaink, hogy szolgáljatok nékünk.
10. Monda továbbá a Filiszteus: Én gyalázattal illetém a mai napon Izráel seregét, állítsatok azért ki ellenem egy embert, hogy megvívjunk egymással.
11. Mikor pedig meghallotta Saul és az egész Izráel a Filiszteusnak ezt a beszédét, megrettenének és igen félnek vala.¹⁵

Ez a nyolc vers a *Biblia Ótestamentumából Sámuel 1. könyve* részletesen leírja, hogy a felek közül a „filiszteusok” a képességeiket bemutatták Izrael népének. Részletesen leírják a „bajnok” fegyverzetét, védelmi felszerelését. Góliát a leírás alapján közel háromméter magas volt, kb. 61 kg tömegű páncélt és közel 7,5 kg tömegű vasheggyel ellátott lándzsával rendelkezett. Ez az elrettentés egyik klasszikus vonulata. Ahogy Góliát felhívást intéz Izrael népéhez, ahogy a 8., 9. és 10. versekben teszi, az a modern környezetben is elrettentési funkciót lát el, és a 11. versben foglaltaknak megfelelően ennek hatására az elrettentés első olvasatra elérte a hatását.

A *Biblia* következő részlete viszont az elrettentés kudarcát mutatja be:

- „41. Akkor elindult a Filiszteus is, és Dávidhoz közeledék, az az ember pedig, a ki a paizsát hordozza, előtte vala.
42. Mikor pedig oda tekintte a Filiszteus, és meglátta Dávidot, megvetette őt, mert ifjú volt és piros, egyszersmind szép tekintetű.
43. És monda a Filiszteus Dávidnak: Eb vagyok-é én, hogy te bottal jössz reám? És szidalmazá a Filiszteus Dávidot Istenével együtt.
44. Monda továbbá a Filiszteus Dávidnak: Jőjj ide hozzám, hogy testedet az égi madaraknak és a mezei vadaknak adjam.
45. Dávid pedig monda a Filiszteusnak: Te karddal, dárdával és paizszsal jössz ellenem, én pedig a Seregek Urának, Izráel seregei Istenének nevében megyek ellened, a kít te gyalázattal illetél.
46. A mai napon kezembe ad téged az Úr, és megöllek téged, és fejedet levágom rólad. A Filiszteusok seregének tetemét pedig az égi madaraknak

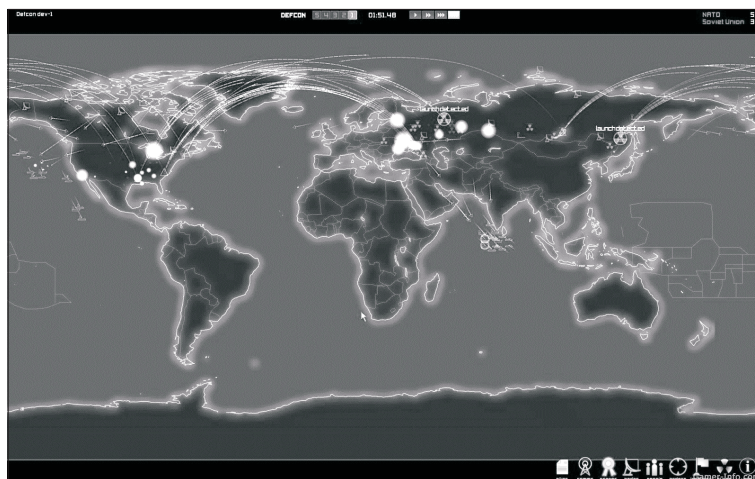
14 Babits 1988, alapján: 1 siklus, = kb. 12,16 g (a szerző megjegyzése).

15 Biblia (é. n.) Sámuel első könyve, 17. 4–11. vers.

és a mezei vadaknak fogom adni a mai napon, hogy tudja meg az egész föld, hogy van Izráelnek Istene.

47. És tudja meg ez az egész sokaság, hogy nem kard által és nem dárda által tart meg az Úr, mert az Úré a had, és ő titeket kezünkbe fog adni.
48. És mikor a Filiszteus felkészült, és elindult, és Dávid felé közeledék: Dávid is sietett és futott a viadalra a Filiszteus elé.
49. És Dávid benyúlt kezével a tarisznyába és kivett onnan egy követ, és elhajítván, homlokán találta a Filiszteust, úgy, hogy a kő homlokába mélyede, és arcczal a földre esék.
50. Így Dávid erősebb volt a Filiszteusnál, parittyával és kővel. És levágta a Filiszteust és megölte őt, pedig kard nem is vala a Dávid kezében.”¹⁶

A Biblia e tíz verse viszont pontosan leírja, hogy a hitelessége a „filiszteusok” elrettentési potenciájának nem bizonyult elegendőnek. Góliát nem vitte a pajzsát, hanem egy másik ember. Ezt mind a *Sámuel 1. könyv* 17. fejezet 7. és 41. verse is bemutatja. Ez alapján a testi ereje nem volt elegendő a teljes fegyverzet hordozására, valamint a látása sem volt megfelelő, mert nem vette észre, hogy Dávid parittyával és kővel készül támadni.

2. ábra.

Képernyőkép a DEFCON játékból

[Forrás: DEFCON, Gamer Info (é.n.)]

A 2. ábrán az Introversion Software által kifejlesztett és terjesztett DEFCON¹⁷ játékból egy pillanatkép ábrázolja az úgynevezett klasszikus elrettentési szcenárió alapján az USA és a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége (Szovjetunió) közötti

16 Biblia (é. n.) Sámuel első könyve, 17. 41–0. vers.

17 DEFCON – Defense Readiness Condition: az Amerikai Egyesült Államok haderőinek készenléti fokozatai, ahol az egyes fokozat a legmagasabb fokozat, ami a nukleáris fegyverek bevetésével járhat (a szerző megjegyzése). Bővebben lásd: DEFCON DEFense CONdition (é. n.)

nukleáris háborút. Ez a játék az elrettentést mutatja be, és ez alapján a játékosok átélik egy nukleáris háború lélektani hatásainak egy részét.¹⁸ Ebben az esetben a különböző játékok alkalmazása nagyban befolyásolhatja az emberek különböző attitűdjeit.¹⁹ Ez a játék absztrakt módon közelíti meg ezt a témát, így a grafikai elemek és a különböző effektusok (audio, vizuális ingerek)²⁰ jelentős hatást gyakorolnak a játékosokra. Az elrettentés korszakolásában meghatározó szerepet lehet tulajdonítani a tömegpusztító fegyvereknek, különös tekintettel a nukleáris fegyverek és az azokat célba juttató eszközök megjelenésének, fejlődésének és terjedésének. A korszakolásban be lehet vezetni a következőket:

- *premodern*, vagy *preklasszikus*, ami az atombomba 1944. évi teszteléséig és annak bevetéséig tart;
- *modern*, vagy *klasszikus*, ami 1945-től az 1991-ig tart, amikor is az USA és a Szovjetunió által fenntartott nukleáris arzenál garantálta a nukleáris megsemmisítést. Ezt a korszakot, elsősorban az USA nukleáris stratégiája alapján tovább lehet bontani, de az alapvető viszonyokon nem változtatott;
- *posztmodern*: a hidegháború végétől kezdődő időszak, amikor is a szuperhatalmak szembenállása megszűnt, a kisebb, regionális nukleáris hatalmak (Kína, India, Pakisztán és Észak-Korea), valamint a küszöbországok, azon belül is Irán jelentősége megnövekedett, valamint a horizontális proliferáció által jelentett fenyegetés jelentősen megnőtt. Ezt a korszakot jellemzi továbbá a jelentősen felgyorsuló technológiai fejlődés következtében bizonyos nem-nukleáris támadások egyenértékűsítése nukleáris támadással.

Az elrettentés ma

A 3. ábrán az elrettentési szintek láthatók. A vertikális szintezés az állam létére vonatkozó fenyegetést mutatja. A legalsó szint, jelen esetben a terrorizmus fenyegeti a legkevésbé az állam létét, míg a legnagyobb jelentőséggel a nukleáris háború bír, ami nem kizárólag az államot fenyegeti, hanem a modern civilizációt is. A szintek mérete az események bekövetkezési gyakoriságát mutatja be. A terrorizmus, mint fenyegetés, különösen 2001. szeptember 11. óta folyamatosan jelen van az államok biztonságát illetően, a nukleáris háború, elsősorban az államok közötti kapcsolatok következtében alacsony valószínűséggel következik be. Ez az ábra jól mutatja be, hogy ezek a szintek az államok vonatkozásában ezeknek az események bekövetkezésének valószínűsége folytán folyamatos készenlélet kell a haderőknek és a rendvédelmi erőknek fenntartaniuk. Ez a megközelítés *Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiájában*²¹ és *Nemzeti Katonai Stratégiájában*²² is jelentkezik. Azt viszont érdemes itt megjegyezni, hogy az elrettentés magában hordozza annak kudarcát is. Például nukleáris

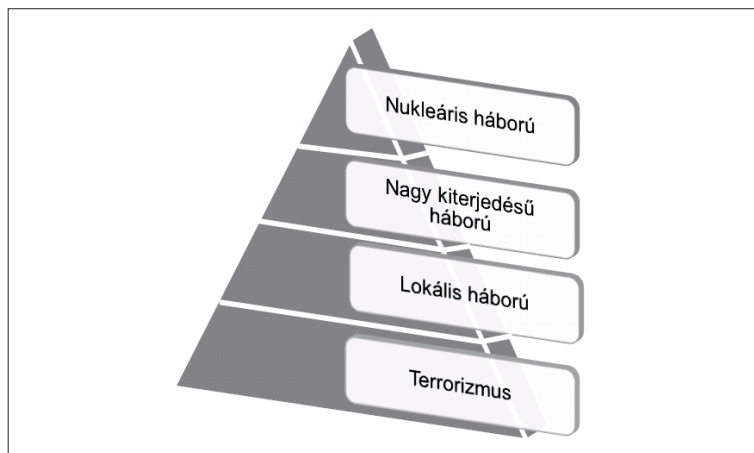
18 Waddington et al. (é. n.), 19–58.

19 Waddington et al. (é. n.), 33–39.

20 Például riasztó hang a DEFCON-változásakor, nukleáris rakéta indítása esetén, felvillanások a találatokkor, kiírt halálos áldozatok száma (a szerző megjegyzése).

21 1163/2020. (IV. 21.) Korm. határozat Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiájáról.

22 Kormány 1393/2021. (VI. 24.) Korm. határozat Magyarország Nemzeti Katonai Stratégiájáról.

3. ábra.

Az elrettentés szintjei és bekövetkezési gyakorisága

[Forrás: Deterrence Theory 2016 alapján szerkesztette a szerző]

fegyverekkel nem lehet elrettenteni a különböző terrorista szervezeteket, valamint az olyan államokat sem, amelyek nukleáris fegyver megszerzése érdekében kiterjedt programot folytatnak. Hasonlóan nehéz olyan államokkal szemben az elrettentés, mint Észak-Korea, mert az államvezetés logikája jelentősen különbözik a többi nukleáris hatalométól.

Az elrettentés kétféle lehet:

- büntetés (punishment),
- megtagadás (denial).²³

A büntetés alapú elrettentés alatt azt kell érteni, hogy az egyik fél a másik fél irányába olyan jelzéseket ad, hogy a potenciális agresszor területe ellen olyan támadást intéz, amely deklaráltan a lakosságot veszi célba.

A megtagadásra alapuló elrettentés olyan, alapvetően védelmi fegyverrendszerek demonstratív telepítésén nyugszik, amellyel a potenciális agresszor támadó erőiben, vezetési és irányítási rendszereiben olyan mértékű veszteséget képesek okozni, hogy a védő fél előnybe kerül.

A posztmodern elrettentés vonatkozásában alapvetően, a nem nukleáris államok vonatkozásában elsősorban a megtagadás típusú elrettentés, ami előtérbe kerül. A különböző államok, azon belül is elsősorban a nukleáris hatalmak, de néhány nem állami szereplő esetében a büntetés általi elrettentés is megjelenik az eszköztárban.

A modern korban az egyik legnagyobb mértékű kudarca az elrettentésnek az 1982. évi Falkland-szigeteki háború volt. Argentína egy nukleáris hatalom egyik külterületét elfoglalta, annak ellenére, hogy akár brit nukleáris fegyverek bevetése is elképzelhető volt. A háborúban Ascensionról Avro Vulcan típusú bombázó repülőgépek bevetésére került sor Port Stanley-ben települt argentin erők bombázására

²³ Heginbotham, Samuels 2018, 128–169.

(*Operation Black Buck*). A bombázók alkalmasak voltak nukleáris fegyverek hordozására, és Ascesionról Argentína főbb lakossági központjai hatótávolságon belül helyezkedtek el. Ezekkel a bombázásokkal demonstrálták a britek, hogy csapásmérő képességek birtokában vannak.²⁴ A brit flottát nukleáris fegyverekkel is ellátták és készen álltak azok bevetésére.²⁵

Mivel az elrettentés alapvetően nem tételezi fel a különböző nemzetközi jogi normák betartásához való jóhiszemű hozzáállást, ezért a nemzetközi kapcsolatok területén a bizalmatlanság nőhet, ami biztonsági dilemmát is okozhat az államok között, még akkor is, amikor deklarálta az államok a nem állami szereplők elleni elrettentésként deklarálják.

A fegyverek horizontális, valamint a vertikális proliferáció következtében a nukleáris képességek tekintetében Kína, az Oroszországi Föderáció (Oroszország) és az USA „hármast” körül bonyolódik az elrettentés. A többi elismert nukleáris hatalom (Egyesült Királyság, Franciaország), mint az USA szövetségesei szerepelnek, bár Franciaország esetében a nukleáris fegyverekkel kapcsolatos álláspont jellegében eltérő. Ez a helyzet, ahogy Charles Richard admirális fogalmazott, jelentősen bonyolítja az elrettentés folyamatosságának fenntartását.²⁶

Oroszország 2008 óta tanúsított magatartása a nemzetközi kapcsolatok terén, az államok közötti kapcsolatban újra előtérbe hozta az elrettentési koncepciót. Ez az Észak-atlanti Szerződés Szervezete (*North Atlantic Treaty Organization, NATO*) szemszögéből nem hat újdonságnak, mert az 1967. évi Harmel-jelentésben már megfogalmazták az úgynevezett kettős megközelítést (*dual-track approach*).²⁷

A 4. ábrán a klasszikus konfliktus egyenes, a béke – fegyveres konfliktus – béke vonal mellett az ábra alsó felén a *dialógus* elemei láthatók. Ezek a bizalom- és biztonságerősítő intézkedéseket (*Confidence [and Security] Building Measures, C[S]BM*) és a fegyverzet-ellenőrzést, mint eszközt jelenítik meg a fegyveres konfliktus elkerülése, valamint a deeszkalációtól kezdve a helyzet normalizálása céljából. A CSBM-k alapvetően az államok közötti információcserén és az önkéntes helyszíni tevékenységeken alapulnak. Ezeknek az alapvetően politikai kötelezettségvállalásoknak az alkalmazása lehetővé teszi az államok közötti kooperatív megközelítést a válsághelyzetek megoldására. A deeszkalációtól kezdődően, a történelmi tapasztalatok alapján kijelenthető, hogy a helyzet normalizálása érdekében a CSBM-ken felül még a fegyverzetellenőrzés és leszerelés is megjelenik az eszközök között. A fegyverzetellenőrzés hármas alapjai az információcsere, a csökkentés és a verifikáció.²⁸ Az ábra felső részén a katonai tevékenység, azaz a *hard power* elemei láthatók, azaz a haderő mobilizálása, katonai tevékenysége, ami magába foglalja a manővereket, kiképzéseket. Megfigyelhető, hogy a *dialógus* a fegyveres konfliktus megelőzése és a helyzet normalizálása érdekében jelenik meg, míg a katonai erő alkalmazása alapvetően az eskalációs fázis során elért alkalmazási készenléttel oldhatja meg, és teszi elkerülhetővé a fegyveres konfliktust.

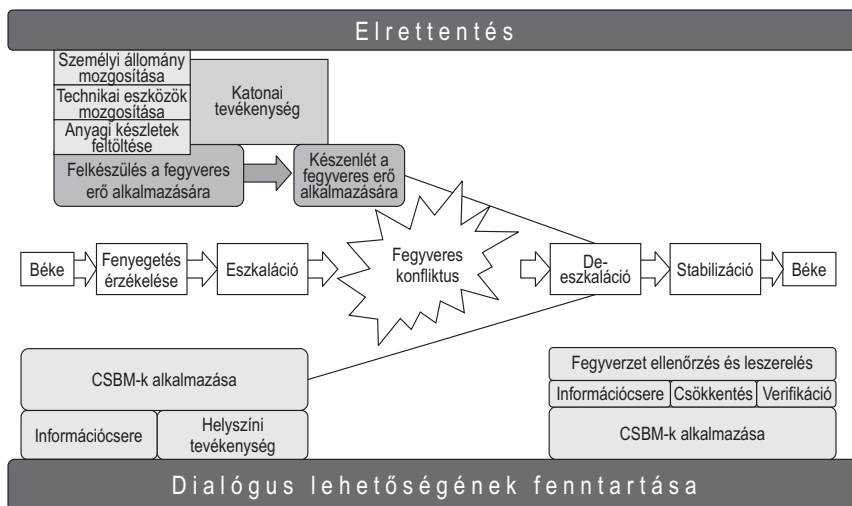
24 Badsey, Steven 2013

25 Evans, Leigh 2003.

26 USSTRATCOM Commander Admiral Charles Richard at 2021 Space and Missile Defense Symposium.

27 Harmel 1967.

28 Szatmári 2012, 16.

4. ábra.

Kettős megközelítés

[Forrás: Harmel alapján készítette a szerző]

Ez a megközelítés, a klasszikus elrettentési időszakban már több alkalommal okozott olyan helyzetet, amikor is a küszöbön állt a nukleáris fegyverek bevetése. Az ábra alapján a NATO megközelítése is tetten érhető, vagyis a *hiteles elrettentés* (*Credible deterrence*) és a *dialogus* (*Dialogue*) fenntartása, amelyet a NATO 2030: *United for a New Era*²⁹ kiadványban is megfogalmaztak.

Nukleáris erők állapotai regionális atomhatalmak esetében

Manapság a deklarált regionális atomhatalmak, különös tekintettel India és Pakisztán bilaterális kapcsolataiban az elrettentés jelentősége magas. Észak-Korea esetében pedig azt lehet megfigyelni, hogy az USA ellenében az elrettentési koncepciója működik.³⁰

Az elrettentés, a regionális hatalmak esetében alapvetően azt befolyásolja, hogy milyen jellegű a nukleáris erők telepítettsége, a doktrinális háttér és a nagyhatalmakhoz való viszonya. Az önálló regionális atomhatalmakhoz lehet sorolni Kínát, Indiát, Pakisztánt, Franciaországot, Izraelt és Észak-Koreát, valamint küszöbországgként a Dél-Afrikai Köztársaságot.³¹ Az Egyesült Királyság mint regionális nukleáris hatalom valóban jelen van, viszont a brit nukleáris erők alkalmazásánál erőteljes a NATO védelmének szerepe.³²

29 NATO Reflection Group 2020.

30 Narang 2014, 19.

31 A Dél-Afrikai Köztársaság 1991-ben, a *Nonproliferációs Szerződéshez* csatlakozva befejezte a nukleáris fegyverkezést, és leszerelte ezeket a fegyvereket (a szerző megjegyzése). Bővebben lásd: Pabia 1995, 1–19.

32 HM Government 2021, 76–77.

Katalitikus, amikor is a regionális hatalom egy erősebb hatalom valamilyen szintű beavatkozását kényszeríti ki a saját oldalán. Ebben az esetben az ilyen állapot fenntartó államnak olyan üzenetet kell, elsősorban a „patrónus” állam irányába küldeni, hogy a nukleáris fegyverek bevetése a küszöbön áll. Erre az egyik legjobb példát Izrael szolgáltatja.³³

Biztosított megsemmisítés, amikor a nukleáris fegyverek összpontosított telepítése folytán, valamint a doktrinális háttér következtében az állam a potenciális agresszor irányába olyan jelzéseket mutat, ami a büntetés típusú elrettentés eszköztárát felhasználja. Ezek az államok deklaráltan nem kívánnak alkalmazni elsőként nukleáris fegyvereket. Ilyen állam például Kína és India.³⁴

Aszimmetrikus, amikor a nukleáris fegyverek széttagoltan vannak telepítve, és retorikájában az első csapás szerepel, ezzel rettentve el a potenciális agresszort. Ebben az esetben az államnak elég csak valamilyen módon jeleznie, hogy készen áll a fegyverek bevetésére. Az aszimmetrikus nukleáris állapotnak egyik alapfeltétele, hogy a nukleáris hatalom hagyományos fegyverzetek terén hátrányos helyzetet észlel. Ilyen hatalom jelenleg Pakisztán.³⁵

Ez a felosztás olyan államok esetében is alkalmazható, amelyek képesek stratégiai csapásmérést mérni bizonyos észlelt fenyegetések esetén az ellenségre. Ebben az esetben olyan fegyverrendszerek, esetleg olyan támadási módok felelnek meg a nukleáris fegyverrendszereknek, amelyek az állam kritikus infrastruktúrájának támadása esetén a technikai fejlődés következtében viszont olyan lehetőségeket jelentek az államok és nem állami szereplők eszköztárában, ami a cél vonatkozásában korlátozott nukleáris csapásmérésnek megfeleltethetők. Ezek az úgynevezett „egyenértékek”. Az „egyenértékek” olyan, jellemzően a kritikus infrastruktúra egyes elemei elleni támadások, amelyek jelentős károkat okozhatnak.

Forradalmi technológia, haditechnikai változások és az elrettentés

Az államok esetében, különösen az 1990-s évektől kezdve a technológiai fejlődés következtében olyan fegyverrendszerek jelentek meg, amelyek a nukleáris elrettentés hatásait negligálhatják. A hagyományos fegyvereken alapuló elrettentés, a premodern korszak elrettentéséhez hasonló módon 1990-ben, az öbölháborúban demonstrált képességek következtében jelent meg újra. A koalíciós erők, elsősorban az USA által alkalmazott precíziós csapásmérő képességek, azaz a BGM-109 *Tomahawk* cirkálórakéta, a lézer- és GPS vezérlésű precíziós ejtőlőszer, az iraki vezetési-irányítási rendszer ellen nagyfokú hatékonysággal kerültek alkalmazásra.³⁶ Az orosz haderő, ennek a háborúnak feldolgozása következtében aszimmetrikus válaszként területvédelmi, a szakirodalomban divatos angolszász kifejezéssel élve *hadműveleti-hadászati*³⁷ területmegtagadáson (*Anti Access-Area Denial, A2/AD*) alapuló rendszereket – azaz jelen

33 Narang 2014, 21.

34 Narang 2014, 21.

35 Narang 2014, 21.

36 Clancy, Horner, Koltz 2005.

37 *Hozzátdolás és kiemelés a szerzőtől.*

esetben a légvédelmi, partvédelmi, a rövid hatótávolságú ballisztikus rakéta komplexumok, illetve a felszíni indítású cirkálórakéták – jelentik.³⁸ Az *Anti Access-Area Denial* kifejezés „területmegtagadás”-ként való fordítása lehet hogy magyartalannak hangzik. Véleményem szerint a „hozzáférhetetlen és területtől megfosztó hadműveleti-hadászati tevékenység”-ként való fordítás nem adja vissza annak a dilemmának a jelentőségét, amivel az ehhez tartozó fegyverrendszerek jelenléte hozzájárul a katonai műveletek tervezésénél.

Az 5. ábrán az orosz hadműveleti-hadászati A2/AD képességek kerültek ábrázolásra térképes formában. A térképen a sötétebb színű jelek, az orosz hagyományos fegyveres erők elhelyezkedését mutatják Európában, a közepesen sötét szürke jelek a NATO-erőket, míg a világos szürke jelek a semleges országok (Ukrajna, Belarusz Köztársaság, Grúzia [Georgia]) hagyományos fegyveres erőinek nagybani elhelyezkedését mutatják. Az 5. ábrán különböző körökkel, körívvel ábrázolják a különböző A2/AD fegyverrendszerek hatótávolságát. Vastag folyamatos vonallal az Iszkander–M, míg vastag szaggatott vonallal a Kalibr cirkáló rakéta maximális hatósugarát ábrázolják. A vékonyabb vonalak a különböző légvédelmi rakétakomplexumok hatótávolságát ábrázolják. A vékony folyamatos vonal az Sz–300, a szaggatott vonalak az Sz–400 légvédelmi rakétakomplexum különböző variánsainak a maximális hatótávolságát mutatja meg, elméleti 85%-os találati valószínűséggel.

A 2020. évi hegyi-karabahi háború bemutatta, hogy a precíziós technológia, elsősorban a műholdas navigáció elterjedése, valamint a számítástechnika, a robotika és a pilóta nélküli légi rendszerek (*Unmanned Aerial Systems, UAS*) területén bekövetkezett robbanásszerű fejlődés és ezek proliferációja következtében a csapásmérés jelentősége megváltozott, és a precíziós támadások hatásainak demonstrálása következtében például a török Baykar cég jelentős megrendeléseket kapott.³⁹ A tisztán technológiai alapon nyugvó hadviselés (kiber, autonóm fegyverrendszerek) lehetőségei a nukleáris támadással egyenértékűnek mondhatók.

Összegzés

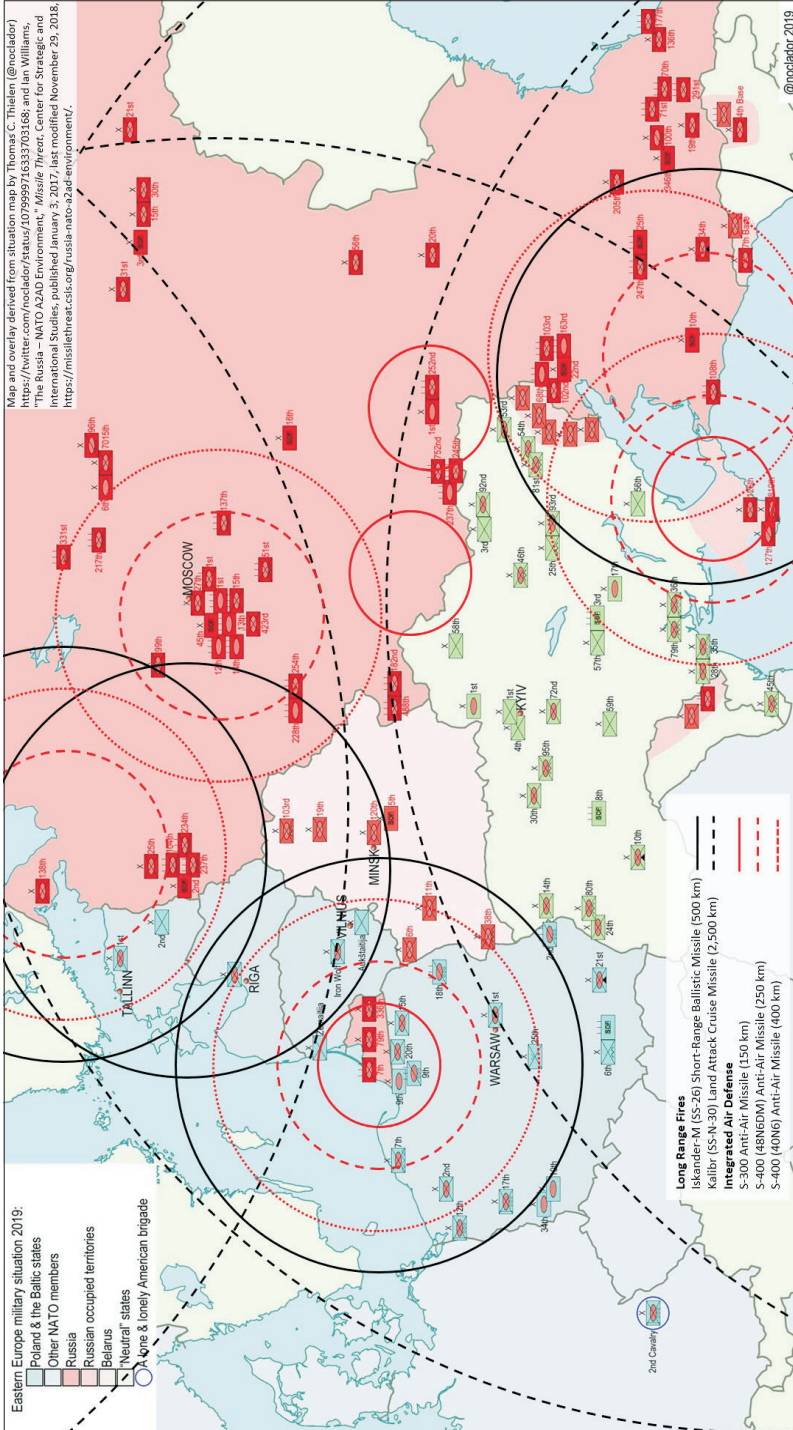
Amikor a politikai elit és/vagy az állam lakossága más államok fegyveres erőit úgy tekint, mint a normális államközi kapcsolatokra fenyegetést, és ez generálja a klasszikus biztonsági dilemmát, amely egyrészt a katonai technológiák elterjedését, a fegyverkezést, valamint a nemzeti védelmi és elrettentési politikák egymásra hatását; másrészt a biztonsági dilemma csökkentését célzó politikák sorát foglalja magában, mint például a fegyverzetellenőrzés, a fegyverzetcsökkentés, a kollektív biztonság és időnként szövetségek kialakítása.⁴⁰

Azt hozzá kell tenni, hogy a hagyományos fegyverekkel vívott háborúk további eszkalációját a nukleáris elrettentés megakadályozza, ahogyan az már több alkalommal

38 Amennyiben tisztán vesszük a fogalmat, akkor a különböző műszaki záratok is ide kellene sorolni, amelyek nem rendelkeznek a szükséges elrettentő képességgel hadműveleti és hadászati mélységben (a szerző megjegyzése).

39 Fukuyama 2021.

40 Buzan, de Wilde, Wæver 1998, 51–52.

5. ábra.
 Orosz hadműveleti-hadászati A2/AD Európában
 [Forrás: Woodford 2019 alapján]

megtörtént elsősorban Pakisztán és India vonatkozásában. Ezt a fékező hatást a 2022. február 24. óta folyó orosz–ukrán háborúban is meg lehet figyelni, mert bár néhány alkalommal felmerült, hogy nukleáris fegyverek bevetésére is sor kerülhet, ez egyértelműen eszkalációs üzenetnek tekinthető és szerencsére tömegpusztító fegyverek bevetésére nem került még sor a háborúban.

A másik fontos jelenség, ami a nukleáris elrettentés következtében kialakult, hogy a nagyhatalmak és a regionális nukleáris hatalmak közötti háború kitörésének lehetősége jelentős mértékben lecsökkent, viszont a proxy háborúk, a terrorizmus, és a tisztán technológiai alapon nyugvó (kiber) hadviselés jelentősége megnőtt és ezek elrettentésére a nukleáris fegyverek alkalmatlanok.

Az elrettentés, mint a katonai biztonság egyik eleme, amit a haderővel rendelkező államok, valamint terrorszervezetek alkalmaznak politikai céljuk elérése érdekében. Az elrettentés morálisan is komoly aggályokat felvet, különös tekintettel a tömegpusztító fegyverekkel, valamint a biotechnológiai fejlődés következtében lehetővé vált genetikai beavatkozásokkal kapcsolatosan.

További kutatásra érdemes a terület, mert az új hadszínterek megjelenése szintén magába hordozza az elrettentési koncepciók alkalmazását.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- 1163/2020. (IV. 21.) Korm. határozat Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiájáról.
 1393/2021. (VI. 24.) Korm. határozat Magyarország Nemzeti Katonai Stratégiájáról.
 Babits Antal (szerk.) 1988. *Bibliai nevek és fogalmak*. Budapest: Primo Evangéliumi.
 Biblia (é. n.) <https://mek.oszk.hu/00100/00161/00161.pdf> (Letöltés ideje: 2021. 12. 02.)
 Badsey, Steven 2013. An Overview of the Falklands War: Politics, Strategy and Operations. *NIDS Military History Studies Review Annual*, (16): 139–166.
 Buzan, Barry, Wilde, Jaap, de Wæver, Ole 1998. *Security: A New Framework for Analysis*. London: Lynne Rienner Publishers.
 Clancy, Tom, Horner, Chuck, Koltz, Tony 2005. *Every Man a Tiger (Revised: The Gulf War Air Campaign)*. New York City: Berkley Books.
 DEFCON (é. n.) <https://defcon.org> (Letöltés ideje: 2021. 10. 24.)
 DEFCON DEFense CONdition. (é. n.) <https://nuke.fas.org/guide/usa/c3i/defcon.htm> (Letöltés ideje: 2021. 12. 06.)
 Deterrence Theory 2016. <https://www.youtube.com/watch?v=zui89Uag1xw> (Letöltés ideje: 2021. 12. 02.)
 Evans, Rob, Leigh, David 2003. Falklands warships carried nuclear weapons, MoD admits. *The Guardian*, 6 Dec 2003. <https://www.theguardian.com/politics/2003/dec/06/military.freedomofinformation> (Letöltés ideje: 2021. 12. 02.)
 Federation of American Scientists (é. n.) *GR-1 / SS-X-10 SCRAG*. <https://nuke.fas.org/guide/russia/icbm/gr-1.htm> (Letöltés ideje: 2021. 12. 02.)
 Fukuyama, Francis 2021. Droning On in the Middle East. *American Purpose*, 05 April, 2021. <https://www.americanpurpose.com/blog/fukuyama/droning-on/> (Letöltés ideje: 2021. 12. 07.)
 Gartzke, Eric, Lindsay, Jon R. 2019. *Cross-Domain Deterrence: Strategy in an Era of Complexity*. Oxford: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oso/9780190908645.001.0001/oso-9780190908645>
 Glaser, Charles L. 1990. *Analyzing Strategic Nuclear Policy*. Princeton: Princeton University Press.
 Goldblat, Jozef 2002. *Arms Control The New Guide to Negotiations and Agreements*. London: SAGE Publications Ltd.

- Gyűrösi, Miroslav 2012. *The Soviet Fractional Orbital Bombardment System Program, Technical Report APA-TR-2010-0101*.
<http://www.ausairpower.net/APA-Sov-FOBS-Program.html#mozTocId726893>
(Letöltés ideje: 2021. 12. 03.)
- Harmel, Pierre 1967. *The Future Tasks of the Alliance*. Brussels: NATO, 13 Dec. 1967 - 14 Dec. 1967.
https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_26700.htm (Letöltés ideje: 2021. 12. 07.)
- Heginbotham, Eric, Samuels, Richard J. 2018. Active Denial: Redesigning Japan's Response to China's Military Challenge. *International Security* 42 (4): 128–169. https://doi.org/10.1162/isec_a_00313
- HM Government 2021. *Global Britain in a competitive age The Integrated Review of Security, Defence, London: Development and Foreign Policy*.
- Dr. Strangelove, avagy rájöttem, hogy nem kell félni a bombától, meg is lehet szeretni* 1964.
Rendezte: Stanley Kubrick.
- Narang, Vipin 2014. *Nuclear Strategy in the Modern Era: Regional Powers and International Conflict*. Princeton: Princeton University Press.
- NATO Reflection Group 2020. *NATO 2030: United for a New Era, Analysis and recommendations of the Reflection Group Appointed by the NATO Secretary General*. Report.
https://www.nato.int/nato_static_files2014/assets/pdf/2020/12/pdf/201201-Reflection-Group-Final-Report-Uni.pdf (Letöltés ideje: 2022. 04. 26.)
- Pabian, Frank V. 1995. South Africa's Nuclear Weapon Program: Lessons for U.S. Nonproliferation Policy. *The Nonproliferation Review* Fall: 1–19.
- Schelling, Thomas C. 1980. *The Strategy of Conflict*. Cambridge: Harvard University Press.
- Szabó József (főszerk.) 1995. *Hadtudományi Lexikon*. I. kötet. Budapest: Magyar Hadtudományi Társaság.
- Szatmári László 2012. *A fegyverzetellenőrzés szerepe Európa biztonságában, különös tekintettel az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezetre*. Budapest: Nemzeti Közzolgálati Egyetem:
<https://doi.org/10.17625/NKE.2012.020>
- USSTRATCOM Commander Admiral Charles Richard at 2021 *Space and Missile Defense Symposium*, 2021.
<https://www.youtube.com/watch?v=uwn9aFKZCFc> (Letöltés ideje: 2021. 12. 06.)
- Waddington, David I, Tiejia, Thomas, Venkatesh, Vivek, Davidson, Ann-Louise, Alexander, Kris (é. n.). Education from inside the bunker: Examining the effect of Defcon, a nuclear warfare simulation game, on nuclear attitudes and critical reflection. *The Journal of the Canadian Game Studies Association*, 7 (12): 19–58. <https://journals.sfu.ca/loading/index.php/loading/article/view/130/165>
(Letöltés ideje: 2021. 12. 02.)
- Woodford, Shawn 2019. *Active Defense, Forward Defense, and A2/AD in Eastern Europe*.
<http://www.dupuyinstitute.org/blog/2019/01/14/active-defense-forward-defense-and-a2-ad-in-eastern-europe/> (Letöltés dátuma: 2021. 12. 06.)
- Wright, Valerie 2010. *Deterrence in Criminal Justice Evaluating Certainty vs. Severity of Punishment*. Washington, D.C.: The Sentencing Project.
<https://www.sentencingproject.org/wp-content/uploads/2016/01/Deterrence-in-Criminal-Justice.pdf> (Letöltés dátuma: 2021. 11. 30.)